

KRZYSZTOF SYCHOWICZ

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO I JEGO FUNKCJONOWANIE W POWOJENNYCH REALIACH

Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II jest organizacją społeczną działającą na rzecz KUL-u. Nie tylko przyczynia się do jego materialnego wspierania, ale także kształtuje w społeczeństwie życzliwość dla Kościoła¹. W chwili obecnej nie ulega wątpliwości, iż Towarzystwo Przyjaciół KUL (TP KUL) odgrywało i odgrywa istotną rolę w życiu uczelni. Stało się to widoczne szczególnie po II wojnie światowej, z chwilą gdy KUL borykał się nie tylko z problemami finansowymi, ale także z niechętną postawą władz komunistycznych. Założone w 1922² r. Towarzystwo (wpisane do rejestru stowarzyszeń 1 grudnia), w celu „szerzenia idei wyższych szkół katolickich i niesienia pomocy KUL”, przyczyniło się do włączenia osób świeckich do pracy na rzecz utrzymania i pogłębiania kultury religijnej³. Wśród jego założycieli najważniejszą rolę odegrał

Dr hab. KRZYSZTOF SYCHOWICZ – główny specjalista w Oddziale IPN w Białymstoku, dziekan w Państwowej Wyższej Szkole Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży; adres do korespondencji: Oddział IPN w Białymstoku, ul. Warsztatowa 1A, 15-637 Białystok; krzysztof.sychowicz@ipn.gov.pl

¹ *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, <https://tpkul.pl/> (dostęp: 10 XI 2016).

² Statut pochodzi z 1934, ponadto w niektórych materiałach aparatu bezpieczeństwa spotyka się rok 1934 jako datę założenia TP KUL. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Lublinie (dalej: AIPN Lu), sygn. 08/267/3, Sprawozdanie z kontroli przeprowadzonej w sierpniu 1958 w TP KUL w kwesturze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przez starszych inspektorów NIK, k. 107.

³ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, w: *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. M. Rusecki, Lublin 1994, s. 782; *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, <https://tpkul.pl/> (dostęp: 10 XI 2016).

o. Jacek Woroniecki. Choć do rozpoczęcia wojny nie pełniło ono w życiu uniwersytetu znaczniejszej roli (skupiało około 250 osób, przeważnie absolwentów KUL-u), to następne lata pokazały, jak ważną przypadła mu rola.

W powojennej rzeczywistości, w kraju rządzonym przez komunistów i przy coraz silniejszej ingerencji aparatu bezpieczeństwa, próbowano powrócić do normalnego funkcjonowania. Jednym z elementów tego stało się reaktywowanie Towarzystwa Przyjaciół KUL za sprawą rektora ks. Antoniego Słomkowskiego we wrześniu 1944 r. (wkrótce po uruchomieniu samego uniwersytetu). Od tego czasu notowano jego szybki rozwój, a nadzieję na to dawało też wpisanie go do rejestru stowarzyszeń przez wojewodę 26 marca 1946 r. Najwyższą władzą statutową Towarzystwa stało się Walne Zgromadzenie wszystkich członków, natomiast w okresie między zgromadzeniami (organizowanymi raz na trzy lata) pracami TP KUL kierowała Rada Naczelna, zbierająca się raz w roku. Organem wykonawczym został Zarząd Główny, sprawujący bezpośredni nadzór nad wszystkimi oddziałami w kraju⁴. Po II wojnie światowej rozpoczął się nowy etap, w którym ks. Słomkowski położył duży nacisk na liczebny wzrost TP KUL, pragnąc na nim oprzeć utrzymanie uczelni. W tym czasie odebrano KUL-owi, zapewniającą mu środki na funkcjonowanie, Fundację hrabiny Potulickiej i liczne budynki w samym Lublinie⁵.

Wizję przyszłej działalności Towarzystwa i jego relacji z uczelnią opisuje notatka znajdująca się w zbiorach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie. Datowana na kwiecień 1947 r. zawiera m.in. stwierdzenie, iż pomiędzy KUL-em i TP powinna istnieć więź ideowa i materialna, to ostatnie powinno stać się również „poważną liczebnie organizacją”. Podkreślono też samodzielność Towarzystwa, będącego jednocześnie „jako materialny holownik nawy Katolickiej Wszechnicy”. Dokument zakładał powstanie początkowo oddziałów przy 20 diecezjach (bez gorzowskiej, dolnośląskiej, opolskiej i warmińsko-mazurskiej). Uwzględniając liczbę istniejących parafii, przewidywano liczbę jego członków na 44 780 osób, co przy uwzględnieniu najmniejszej składki w wysokości 20 zł miało przynieść miesięcznie wpływy w wysokości 895 600 zł. W 1947 r. liczba członków wynosiła co najmniej 2500 osób, dając miesięcznie 50 tys. zł. Rozbudowę struktur TP KUL oprzeć miano na organizacji kościelnej, a konkretnie – pomocy duchowieństwa, dzięki któremu chciano pozyskać jak najliczniejsze jednostki spośród społeczeń-

⁴ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, s. 782; *KUL obchodził jubileusz 95-lecia działalności*, <http://niedziela.pl/artukul/7114/KUL-obchodzil-jubileusz-95-lecia> (dostęp: 10 XI 2016); *Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół KUL*, http://www.kul.pl/zarząd-główny-towarzystwa-przyjaciół-kul,art_11201.html (dostęp: 10 XI 2016).

⁵ Zob. J. ZIÓŁEK, *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1992*, w: *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 38-39.

stwa. Wspomniano też o wsparciu biskupów dla angażujących się w tę działalność proboszczów, organizujących w swych parafiach zespoły⁶.

Jednym z najdłuższych działających oddziałów był oddział warszawski (zarząd tworzyli m.in.: Stanisław Marzyński, Michał Żabczyński, Stefan Terpiński, Bohdan Skąpski), powstały według władz 3 maja 1946 r. i działający bez zezwolenia władz administracyjnych do 1948 r. Wtedy też (15 czerwca) do Wydziału Społeczno-Politycznego Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy wpłynęło pismo o zalegalizowanie działalności TP KUL. W skład zgłoszonych władz wchodziłi wówczas: prezes Zbigniew Makarczyk, wiceprezes Józef Wielowieyski, sekretarz Elżbieta Podhorska, skarbnik Stefan Terpiński. Główna działalność skoncentrowała się na pozyskiwaniu nowych członków i gromadzeniu środków pieniężnych dla KUL-u⁷.

Wraz z upływem czasu rosło też zainteresowanie aparatu bezpieczeństwa działalnością uczelni i związanego z nią Towarzystwa. Przykładowo 26 czerwca 1949 r. Sekcja VI Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie kontrolowała mający miejsce w auli KUL-u zjazd TP uczelni. Wzięło w nim udział 51 delegatów z terenu całego kraju, a jak zaznaczono w sporządzonym sprawozdaniu, większość wywodziła się z inteligencji, było też około dziesięciu księży, kolejarz z Częstochowy i chłop z woj. lubelskiego. Obrady otworzył rektor ks. prof. Antoni Słomkowski, który podkreślił historyczne znaczenie istnienia katolickiej uczelni. Odniósł się także do zaostrzających się relacji między państwem a Kościołem, jako argumentu za koniecznością popierania uczelni przez społeczeństwo. Wezwał też organizatorów Towarzystwa do uaktywnienia działalności i zwiększenia szeregów członków do przynajmniej stu tysięcy. Według przedstawionego w dalszej części zjazdu sprawozdania TP liczyło wówczas 17 tys. osób. W dyskusji pod koniec spotkania część delegatów skrytykowała władze państwowe za utrudnianie rozwoju Towarzystwa. Rozmawiano również nad propozycją jego rozbudowy⁸.

Kulminacyjnym momentem pokazującym narastającą ingerencję władz komunistycznych w życie KUL-u i związanego z nim Towarzystwa stało się aresztowanie 1 kwietnia 1952 r. rektora ks. Antoniego Słomkowskiego i intendenta Leonarda

⁶ AIPN Lu, sygn. 08/267/1, Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, IV 1947, k. 25-27.

⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), sygn. 1585/22939, Informacja dotycząca działalności stowarzyszenia pod nazwą „Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” Oddział w Warszawie, z siedzibą w Warszawie, przy ul. Nowogrodzkiej 49 w okresie od 1946 do 30 VI 1971, Warszawa 25 IX 1971, k. 267-268.

⁸ AIPN Lu, sygn. 08/267/1, Charakterystyka obiektu „Olimp” kierownika Sekcji VI Wydziału WUBP w Lublinie, Lublin 4 VI 1949, k. 64-65.

Słomkowskiego (brat rektora). Jednym z głównych zarzutów było sprzeciwienie się założeniu na uczelni Związku Młodzieży Polskiej i komórki partyjnej oraz oskarżenie ich o przyjmowanie dolarów na potrzeby uczelni, z pominięciem aparatu komunistycznej kontroli⁹.

Finanse stanowiły zarówno w tym okresie, jak i później jeden z najważniejszych problemów związanych z funkcjonowaniem KUL-u. Jak wskazano w protokole z kontroli dokonanej na zlecenie biskupa lubelskiego ks. Piotra Kałwy 30 listopada i 1 grudnia 1950 r., główne źródło dochodu stanowiły datki na tace oraz ofiary i fundusze zebrane przez Towarzystwo. Wskazano przy tym na stały wzrost liczby członków organizacji, z 241 w 1939 r., przez 2147 w 1947 r., po 54 345 według stanu na 3 listopada 1950 r.¹⁰ Rosła również wysokość zbieranych funduszy, wynoszących w 1947 r. 30 tys. zł, 380 tys. w 1948 i 1 500 000 w 1949 r. W czasie przeprowadzanej kontroli na 10 tys. katolików przypadało w Polsce 24 członków Towarzystwa¹¹.

O roli odgrywanej przez TP KUL nie zapomniał też aparat bezpieczeństwa, czego przykładem może być plan przedsięwzięć operacyjnych opracowany przez p.o. kierownika Sekcji VI Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie Stanisława Rutkowskiego w styczniu 1951 r. Jeden z zamieszczonych tam punktów odnosił się właśnie do Towarzystwa. Chodziło mianowicie o „zgrupowanie” materiałów dotyczących KUL-u i TP KUL będących w posiadaniu Sekcji: V, IV i VI, przeanalizowanie i opracowanie nowego związanego z nimi planu przedsięwzięć¹². Z pewnością pewne działania pociągnęła za sobą informacja o zezwoleniu przez Wojewódzki Urząd Kontroli Publikacji i Wido-wisk w Lublinie na druk 2 tys. legitymacji członkowskich dla TP KUL. W czasie kontroli wykonującej to zlecenie drukarni okazało się jednak, że nakład wynosił 40 tys. (wydrukowano 28 tys.), a więc o wiele więcej niż oficjalne zezwolenie. W toku dalszych ustaleń okazało się, że wszystko zostało załatwione formalnie i drukarnia otrzymała niezbędną zgodę, chociaż kontrolujący nie wiedzieli, w jaki sposób¹³.

⁹ Antoni Słomkowski – ksiądz profesor z grupy niezłomnych, rektor KUL, więziony, usunięty na trwałe z uniwersytetu, <https://lustronauki.wordpress.com/2010/01/16/antoni-slomkowski/> (dostęp: 10 II 2017); A. CZUMA, *Polonia Amerykańska dla Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, <http://www.niedziela.pl/arttykul/24734/nd/> (dostęp: 11 X 2016) – tutaj jako data aresztowania podany 1950 r.

¹⁰ W oryginale 1951 r.

¹¹ AIPN Lu, sygn. 08/267/1, Protokół z dokonanej kontroli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1950, k. 218.

¹² Tamże, Plan operacyjnych przedsięwzięć po obiekcie „Olimp” na miesiąc styczeń 1951, Lublin 2 I 1951, k. 225.

¹³ Tamże, b.t., k. 236.

W okresie powojennym władze uniwersytetu starały się o poszerzenie grona ludzi zaangażowanych w utrzymanie uczelni. Oparcie działania KUL-u na poparciu społecznym okazało się konieczne. W latach 1946-1968 zwołano ogółem osiem walnych zebrań. Zróżnicowanie funkcjonowania Towarzystwa widoczne było szczególnie w latach 50., kiedy to nastąpił regres działalności (1953-1956), a następnie jej ożywienie (1956-1958). To ostatnie wiązało się z organizowaniem odczytów, spotkań wigilijnych, wieczorów autorskich, projekcją filmów i uroczystościami milenijnymi¹⁴. Działalność finansowa Towarzystwa stanowi najbardziej wymierną dziedzinę jego funkcjonowania. Odzwierciedleniem tego jest stosunek liczby członków TP KUL do wpływów finansowych (przykładowo: 1938 r. – 5580, 1948/49 – 397 tys., 1950 r. – 53 tys., 1952 – 70 tys.¹⁵, czynnych 56 tys., 1958 r. – 4608 tys., 1968 r. – około 6 000 000)¹⁶.

Zarząd Główny TP KUL od powstania znajdował się w Lublinie, już wówczas funkcjonowała zasada, że rektor uczelni zostawał jego prezesem. Funkcję tę pełnili m.in.: ks. Antoni Szymański, ks. Antoni Słomkowski, ks. Józef Iwanicki, ks. Marian Rechowicz i ks. Wincenty Granat. Placówkami terenowymi były w tym okresie: delegatury, oddziały, komisje i zespoły. W latach 1947-1950 istniało siedem delegatur, 1950-1955 było ich 15, w następnych trzech latach liczba ta wzrosła do 25, a w okresie 1959-1967 zmalała ponownie do 15. Najstarszymi były: poznańska, przemyska, tarnowska, krakowska, łomżyńska, chełmińska, gnieźnieńska. W każdej diecezji powołany był przedstawiciel Towarzystwa. Najstarszym oddziałem była struktura powstała w Warszawie w 1946 r.

Trzy lata później oddziały funkcjonowały też w: Łodzi, Łomży, Dębicy, Nisku, Rzeszowie, Nowym Sączu, Przemyślu, Szczecinie, Bochni i Tarnowie. W 1955 r. podjęto działania mające na celu włączenie do TP KUL wszystkich księży, ponadto na 24 seminaria zespoły Towarzystwa istniały w 15. 31 maja 1959 r. ustanowiono oddziały jako jednostki organizacyjne. Zbiórki przeprowadzane były zazwyczaj w drugi dzień Zielonych Świątek (1946 r. – taca i zbiórki uliczne)¹⁷. Działalność ta, jak też zaangażowanie członków Towarzystwa w niesienie pomocy KUL-owi znalazły odzwierciedlenie w piśmie prymasa Stefana Wyszyńskiego z 25 listopada 1956 r., odnoszącym się do sytuacji uczelni i jej

¹⁴ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, s. 782.

¹⁵ Liczba ta podana była też przez rektora KUL-u podczas jego wystąpienia na inauguracji roku akademickiego 1957/58 (AIPN Lu, sygn. 08/267/3, Zastępca naczelnika Wydziału III KW MO w Lublinie do naczelnika Wydziału V Departamentu III MSW w Warszawie, 12 XI 1957, k. 57).

¹⁶ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, s. 784.

¹⁷ Tamże, s. 782-784.

potrzeb. W końcowej jego części znalazło się podziękowanie dla wszystkich członków TP KUL i ofiarodawców¹⁸.

Warto tu chociaż wspomnieć o nadchodzącym przez cały czas wsparciu z zagranicy. W pomoc tę w 1957 r. włączyło się utworzone w New Jersey Towarzystwo Przyjaciół KUL, w którego zarządzie od lat 60. czynnie udzielał się o. Michał Zembrzuski. Przez kilkanaście lat pełnił on w nim funkcję sekretarza, a przez pewien czas praktycznie sam prowadził działalność organizacyjną, która osłabła od 1975 r.¹⁹

W 1958 r. według informacji opracowanej przez pracownika Wydziału III KW MO w Lublinie w skład Zarządu Głównego Towarzystwa wchodził m.in.: rektor ks. Marian Rechowicz, ks. Józef Rybczyk, ks. Stanisław Płodzień, sekretarzem była Leokadia Małunowicz, skarbnikiem o. Ludwik Krupa. Spoza KUL-u byli Jan Jakubowski, Władysław Korczak i Walerian Kudła. Większość członków zarządu pozostawała w operacyjnym zainteresowaniu aparatu bezpieczeństwa ze względu na negatywną postawę wobec władz komunistycznych. Odnotowano ponadto istnienie na terenie diecezji lubelskiej 184 zespołów parafialnych Towarzystwa oraz liczbę jego członków w kraju, szacowaną na 100 tys. W informacji tej wspomniano także o powstaniu oddziałów w Kanadzie i w USA oraz funkcjonowaniu na uczelni koła młodych TP KUL. Członkowie tego ostatniego zostali określani jako bezwzględnie podporządkowani poleceniom duszpasterstwa akademickiego, organizujący zbiórki na terenie poszczególnych parafii na potrzeby uniwersytetu, jak też prowadzący działalność o charakterze społeczno-politycznym. Według aparatu bezpieczeństwa polecono im też wykorzystać okres wakacyjny do popularyzacji uczelni w środowiskach lokalnych i pracy nad rozwojem struktur Towarzystwa. Stwierdzono także, iż do tej pory nie pozostawało ono w stałym zainteresowaniu aparatu bezpieczeństwa, jednak wraz ze wzrostem działalności powstała potrzeba poświęcenia mu większej uwagi²⁰.

Natomiast w sprawozdaniu z kontroli przeprowadzonej w sierpniu 1958 r. w TP KUL w kwesturze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przez starszych inspektorów Najwyższej Izby Kontroli na terenie kraju przy wszystkich diecezjach działały podległe Towarzystwu delegatury, oddziały w miastach wojewódzkich i powiatowych (w 1956 r. było ich 17) w: Bochni, Brzesku, Częstochowie, Dębicy, Gdyni, Gnieźnie, Grodzisku, Kutnie, Lublinie, Łodzi, Łomży, Nisku, Nowym Są-

¹⁸ AIPN, sygn. 1585/22939, Pismo prymasa Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 25 XI 1956, k. 86.

¹⁹ J. PERSZON, *Przyjaciele KUL – Michał Zembrzuski OSSPE*, „Przegląd Uniwersytecki” 1995, <http://tpkul.pl/przyjaciele-kul-michal-zembrzuski-osspe/> (dostęp: 1 III 2017).

²⁰ AIPN Lu, sygn. 08/267/3, Informacja starszego oficera operacyjnego Wydziału III KW MO w Lublinie dotycząca działalności TP KUL na terenie woj. lubelskiego, Lublin 6 VIII 1958, k. 95-96.

czu, Przemysłu, Rzeszowie, Szczecinie i Warszawie. W 1957 r. powstała placówka w Dąbrowie Tarnowskiej, a w 1958 r. dodatkowe oddziały we: Wrocławiu, Szczytnie, Radomiu, Tarnowie, Malborku, Bielsku i Olsztynie. Odmownie załatwiono w tym czasie podanie o rejestrację oddziału w Limanowej. Po raz kolejny dokonano też analizy stanu członków TP KUL na przestrzeni minionych dwudziestu lat, wskazując, iż w: 1939 r. było ich 241, w 1947 r. już 2147, w 1949 r. liczba ta osiągnęła 28 tys., 1952 r. to 71 tys., w 1957 r. oceniono stan na 90 tys. Dane te nie były pełne ze względu na nieaktualizowanie kartotek członkowskich²¹. W dalszej części sprawozdania omówiono zorganizowane 11 maja 1958 r. w sali uniwersytetu Walne Zgromadzenie Towarzystwa Przyjaciół KUL. Wzięło w nim udział około 300 osób, nie było natomiast przedstawicieli władz. Sporządzony w związku z tym protokół został dostarczony Prezydium WRN w Lublinie, jednak nie odpowiadał rzeczywistemu przebiegowi spotkania. Według kontrolerów Najwyższej Izby Kontroli z protokołu zostały usunięte wypowiedzi Macieja Piaseckiego, Juliana Borkowskiego i ks. Jestadta podkreślające ważną rolę Kościoła i Towarzystwa w społeczeństwie²².

Przykładem utrudniania przez władze rozwoju struktur TP KUL może być historia oddziału w Tarnowie. W 1958 r. na jego czele stanął Karol Dyduśiak, skarbnikiem został zaś Marian Borowiec. Według relacji ks. Piotra Gajdy prezes zajmował się nie tyle działalnością statutową, ile organizowaniem prelekcji dla tarnowskiej inteligencji, gdyż takie było społeczne zapotrzebowanie. Natomiast oddziałem kierował wspomniany duchowny. Podczas starań w Miejskiej Radzie Narodowej o zarejestrowanie oddziału życzliwie odniosła się do sprawy kierowniczka Wydziału Spraw Wewnętrznych, znana duszpasterzom parafii katedralnej. W ciągu kilku następnych lat działalności pozyskano wielu członków, którzy regularnie i z zaangażowaniem wpłacali składki na KUL. Standardowe były kontrole z Miejskiej Rady Narodowej w Tarnowie, jednak w 1960 r. podczas wakacji zjawiała się kontrola z Warszawy. Była ona inna i przebiegała we wrogiej atmosferze. Najbardziej atakowano działalność kulturalną oddziału, a mianowicie prowadzone dla inteligencji wykłady, na które przychodziło od stu do trzystu osób, członków lub sympatyków Towarzystwa. Zastrzeżenia zgłoszono też do sposobu księgowania składek itp. Po kilku dniach kontroli sporządzono protokół, w którym znalazły się zarzuty pod adresem działalności oddziału w Tarnowie. Stał się on podstawą

²¹ Tamże, Sprawozdanie z kontroli przeprowadzonej w sierpniu 1958 w TP KUL w kwesturze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przez starszych inspektorów NIK, k. 107-109.

²² Tamże, k. 113.

likwidacji oddziału TP KUL²³. Od decyzji tej odwoływał się m.in. Zarząd Główny Towarzystwa, argumentując, że podjęto niezwłoczne kroki w celu usunięcia stwierdzonych uchybień, sporządzono spisy członków, zarządzono ich weryfikację oraz zaprzestano działalności odczytowej²⁴.

Na terenie Białegostoku do czerwca 1959 r. istniała Delegatura Przyjaciół KUL, na czele z przewodniczącym ks. Antonim Lewoszem, proboszczem parafii w Dojlidach. Decyzją Zarządu Głównego TP KUL delegatura w Białymstoku została rozwiązana, a ks. Lewosz wszelką dokumentację i pieczęcie dotyczące tej organizacji przesłał do Lublina²⁵. W okresie tym próbę rozszerzenia terenu prowadzonej działalności na obszar całego województwa podjął natomiast oddział w Łodzi. Zakończyła się ona jednak fiaskiem ze względu na negatywne stanowisko Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN, od czego zarząd odwoływał się do Departamentu Społeczno-Administracyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych²⁶.

Z 1968 r. pochodzi natomiast ciekawa informacja dyrektora wspomnianego departamentu dotycząca działalności oddziału TP KUL w Brzesku, woj. krakowskie. Według przytoczonych wiadomości zorganizowało ono w 40 parafiach nielegalną zbiórkę zboża dla uczelni. Zebrano łącznie około 150 ton, z czego część przewieziono do kurii biskupiej w Tarnowie, a miejscowe władze nie wiedziały zbytnio, jak zareagować na tego typu działania. Dodatkowo oddział ten, liczący 1450 członków, angażował się we współpracę z miejscowym duchowieństwem, wspierając je przy aktywizacji pracy punktów katechetycznych, modernizacji obiektów sakralnych itp.²⁷

W okresie tym funkcjonowało 17 oddziałów Towarzystwa w: Bielsku-Białej, Bochni, Brzesku, Bydgoszczy, Częstochowie, Dąbrowie Tarnowskiej, Dębicy, Gdańsku, Lublinie, Łomży, Malborku, Nisku, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie, Szczytnie, Warszawie. W następnym roku pracę w biurze Zarządu Głównego podjął ks. dr Edmund Przekop, współpracujący z dotychczasowym dyrektorem ks. Józefem Banią. W 1975 r. stanowisko dyrektora biura powierzono ks. Henrykowi Korzy, który funkcję tę pełnił do marca 1990 r.²⁸

²³ P. GAJDA, *Likwidacja oddziału TP KUL w Tarnowie*, http://www.kul.pl/z-dziejow-tp-kul-historia-pewnej-kontroli,art_48891.html (dostęp: 10 XII 2016).

²⁴ AIPN, sygn. 1585/22939, ZG TP KUL do USW PWRN w Krakowie przez WSW PMRN w Tarnowie, 11 IV 1960, k. 227.

²⁵ Tamże, sygn. 0648/88, Zastępca naczelnika Wydziału III KW MO w Białymstoku do naczelnika Wydziału V Departamentu III MSW w Warszawie, Białystok 28 XI 1959, k. 78.

²⁶ Tamże, sygn. 1585/22939, TP KUL Oddział w Łodzi do MSW Departamentu Społeczno-Administracyjnego za pośrednictwem USW PRN w Łodzi, Łódź 7 XI 1960, k. 115.

²⁷ Tamże, Informacja bieżąca nr 14/68, Warszawa 5 XI 1968, k. 294.

²⁸ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, s. 782.

Działalność ta nie byłaby możliwa bez zaangażowania szerokiego kręgu osób, takich jak Władysław Zygmunt Modrzewski, adwokat, organizator sądownictwa polskiego i wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Lublinie, który w 1923 r. przyczynił się do powołania TP KUL. W gronie tym wymienić można m.in. działacza katolickiego i profesora KUL-u Stefana Kunowskiego, członka Zarządu TP KUL w latach 50., oraz katolicką działaczkę społeczną Marię Starnawską. Po likwidacji „Caritas” pracowała ona od 1950 do 1969 r. w TP KUL i była znana z licznych, często pieszych, wędrówek po Lubelszczyźnie w sprawach Towarzystwa. Nie zabrakło także zaangażowanych niejako z urzędu w jego działalność przedstawicieli władz uczelni, z których można wspomnieć: ks. Stanisława Płodzienia, dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego i od 9 października 1954 r. prorektora (w tym czasie pełnił także funkcję wiceprezesa TP KUL), ks. Józefa Rybczyka, w latach 1962-1982 wiceprezesa Zarządu Głównego TP KUL (organizował ogólnopolskie akcje na rzecz KUL-u), czy Wincentego Granata, rektora KUL-u, w latach 1965-1970 sprawującego funkcję prezesa zarządu tej organizacji²⁹.

Chciałbym w tym miejscu zwrócić uwagę na działający od końca lat 40. oddział w Łomży (jedyny na terenie ówczesnego woj. białostockiego), ukazując jego działalność i szykany władz. Wybór miejscowego zarządu nastąpił 29 czerwca 1949 r., jednak już wówczas znalazł się w nim jeden informator pracujący dla UB³⁰. W 1954 r. oddział liczył 322 członków, a jego działalność była obserwowana przez władze komunistyczne³¹. W okresie tym członkowie zajmowali się m.in. organizacją zbiórki pieniędzy, która została przez władze komunistyczne potraktowana jako nielegalna kwesta. Wezwany za to do Referatu ds. Wyznań został ks. Kazimierz Cwalina z parafii Drozdowo, którego planowano ukarać grzywną³². Pięć lat później na czele oddziału stał ks. Stanisław Wierzbicki, poza nim do zarządu oddziału w Łomży wchodził: Lidia Pawelczyk (żona sędziego, członek), Piotr Dębnicki (emeryt, członek), Maria Gliczewska (sekretarz), Nadborski (listonosz z Łomży). Oddział liczył 360 członków i dalej organizował zbiórki na potrzeby TP KUL. Jeszcze w 1958 r. oddział przeprowadził szereg odczytów

²⁹ *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 1996, http://biblioteka.teatrn.pl/dlibra/Content/20989/Słownik_biograficzny_miasta_Lublina_T2.pdf.

³⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Białymstoku, sygn. 045/1112, Sprawozdanie naczelnika Wydziału V WUBP w Białymstoku do szefa WUBP za okres od 26 VI 1949 do 26 VII 1949, k. 56.

³¹ Archiwum Państwowe w Białymstoku, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 33/V/30, Sprawozdanie za III kwartał 1954 z pracy Referatu do spraw Wyznań PWRN w Białymstoku, Białystok 13 X 1954, k. 140.

³² Tamże, sygn. 33/V/23, Informacja nr 48/54, Białystok 20 X 1954, k. 22.

na temat działalności KUL-u, a aktywność jego była większa niż w następnym roku³³.

W 1971 r. w TP KUL w Łomży kontrolę przeprowadził Urząd Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN w Białymstoku. Objęto nią całokształt działalności oddziału za okres od 1969 r. do 1971 r., a jej wyniki Wydział Administracyjny KW PZPR przekazał Wydziałowi IV KW MO. Na podstawie znajdujących się w oddziale dokumentów oraz wyjaśnień członków kierownictwa nie stwierdzono, żeby stowarzyszenie wychodziło z działalnością statutową na inne tereny. W powiecie Towarzystwo posiadało delegatury, prowadząc działalność przy parafiach w następujących miejscowościach: Drozdowo, Olszyny, Piątница, Miastkowo, Śniadowo, Bronowo i Wizna. W dokumentach oddziału nie było jednak żadnego śladu o konkretnych przykładach aktywności. Natomiast z oświadczenia prezesa oddziału TP KUL ks. dr. Henryka Gołaszewskiego wynikało, że delegatury zbierały środki finansowe na wspieranie uczelni w Lublinie oraz werbowały dla niej kandydatów. W trakcie przeprowadzenia kontroli ks. Gołaszewski wspominał o szykanowaniu absolwentów KUL-u przez władze świeckie. Zaobserwowano, że hierarchia kościelna przywiązywała dużą wagę do funkcjonowania TP KUL, a dokumentacja, szczególnie protokoły, była zbyt uboga. Na jej podstawie nie było można ustalić, czym faktycznie zajmowało się stowarzyszenie na przestrzeni ostatnich kadencji. Liczba członków oddziału wynosiła 780 i w porównaniu z poprzednim okresem zmniejszyła się o 167 osób. Powodem tego było nieopłacanie składek członkowskich. Zarząd oddziału skrupulatnie analizował stan liczbowy na każdym swym posiedzeniu, co miało odbicie w protokołach. W toku kontroli nie stwierdzono przyjmowania przez zarząd do organizacji młodzieży w wieku poniżej 18 lat. Do stowarzyszenia należało około 195 osób rekrutujących się z młodzieży w wieku do 30 lat.

Zarząd, wskazując, iż inteligencja obawiała się szykan ze strony administracji państwowej za wstępowanie do Towarzystwa, tłumaczył fakt niezrealizowania zalecenia Wydziału Spraw Wewnętrznych Prezydium PRN w Łomży z sierpnia tego roku w sprawie nadesłania aktualnego wykazu członków. Dodatkowo radca prawny Zarządu Głównego TP KUL na naradzie w Lublinie oświadczył wszystkim prezesom, że nie ma podstawy prawnej, która nakazywałaby nadesłanie wykazu członków. Ks. Gołaszewski oświadczył, iż nie dostarczył wspomnianego wykazu, obawiając się szykanowania członków przez władze państwowe. Podał jako przykład teren woj. rzeszowskiego, gdzie po dokonanej kontroli Urzędu Spraw We-

³³ AIPN, sygn. 0648/88, Zastępca naczelnika Wydziału III KW MO w Białymstoku do naczelnika Wydziału V Departamentu III MSW w Warszawie, Białystok 28 XI 1959, k. 78.

wewnętrznych wobec członków TP KUL były wyciągane konsekwencje administracyjne. Dodatkowo nadmienił, że kontrola nie była zaskoczeniem, gdyż objęte nimi zostały wszystkie oddziały. Należy nadmienić, iż Wydział Spraw Wewnętrznych Prezydium PRN w Łomży przeprowadził kontrolę oddziału TP KUL w 1969 r. i wydał zalecenia pokontrolne, które zostały zrealizowane. W 1970 r. miały miejsce cztery posiedzenia zarządu, a w 1971 r. do chwili kontroli trzy. Na uwagę zasługuje fakt, że na zebraniach frekwencja była bardzo wysoka. Na przestrzeni kadencji zarząd zorganizował w 12 miejscowościach odczyty na temat osiągnięć budownictwa sakralnego w 25-leciu PRL. Wygłosili je prezes i wiceprezes zarządu oddziału – ks. dr Gołaszewski i ks. prof. Stanisław Wierzbicki. Słuchaczami tych odczytów byli członkowie TP KUL, a miejscem, gdzie się one odbywały, domy parafialne. Innych tematów nie stwierdzono w dokumentach, brak było również danych co do uczestnictwa w odczytach osób niebędących członkami Towarzystwa. W toku kontroli prezes wdał się także w dyskusję z kontrolującymi na temat polityki nowego I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka związanej z normalizacją stosunków między państwem a Kościołem. Wydział IV KW MO zainteresował się w tym wypadku osobami płacącymi wyższe składki³⁴.

Nie były to jedyne kontrole przeprowadzone w 1971 r., oprócz Łomży podobnymi działaniami rady narodowe objęły struktury Towarzystwa m.in. w: Bydgoszczy, Gdańsku i Częstochowie³⁵. W wypadku oddziałów w Gdańsku oraz Malborku kierownik Oddziału Spraw Społecznych Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN w sporządzonych uwagach do kontroli stwierdził potrzebę znowelizowania lub zmiany statutu w celu usprawnienia egzekwowania przez organ nadzorujący spraw organizacyjnych, wzrost liczby członków w obu oddziałach i co za tym idzie, sumy wpłat na rzecz KUL-u. Sugerował ponadto wyrażenie zgody na zameldowanie na pobyt stały odchodzącego prezesa oddziału (został przeniesiony do Wadowic), gdyż „po wymeldowaniu w Gdańsku będziemy mogli dokonać zmiany prezesa, gdyż tutejszym czynnikom społ[eczno]-polit[ycznym] zależy na odejściu ks. [Władysława] Ciastonia”. W działalność tę włączony został Wydział IV KW MO, który miał za zadanie ustalić osoby wpłacające najwyższe roczne składki (od 600 do 2400 zł)³⁶.

³⁴ Tamże, sygn. 1585/22939, Sprawozdanie USW PWRN w Białymstoku z przeprowadzonej kontroli działalności statutowej Towarzystwa Przyjaciół KUL Oddział w Łomży w dniach 2-4 IX 1971 przez st. inspektora Mikołaja Kuca i st. referenta WSW PPRN w Łomży Zofię Duchowską, k. 2-8.

³⁵ Tamże, Sprawozdania z przeprowadzonej kontroli działalności statutowej Towarzystwa Przyjaciół KUL, k. 14-27, 44-49.

³⁶ Tamże, Uwagi kierownika Oddziału Spraw Społecznych USW PWRN w Gdańsku dotyczące działalności TP Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oddziałów w Gdańsku i Malborku, b.d., k. 53.

Okazją do zmian organizacyjnych w Towarzystwie stała się reforma administracyjna z 1975 r. Już 12 lipca tego roku Zarząd Główny TP KUL wystąpił do Urzędu do Spraw Wyznań z wnioskiem o dostosowanie struktury do nowego podziału terytorialnego. W tym czasie Towarzystwo liczyło 206 200 członków, w tym w oddziałach skupionych było około 110 tys.

W 1976 r. utworzono nowe oddziały w: Opolu, Poznaniu, Tarnowie, Wrocławiu. Istniejące dotąd oddziały w: Bochni, Brzesku, Dąbrowie Tarnowskiej i Dębicy zlikwidowano i włączono do nowego powstałego w Tarnowie. W roku następnym zlikwidowano oddział w Nisku, a utworzono w Tarnobrzegu z siedzibą w Stalowej Woli, który przetrwał do 1983 r. Jeszcze w latach 80. starano się uporządkować strukturę Towarzystwa, dążąc do utworzenia w każdej diecezji siedziby oddziału. Uruchomiono je w: Białymstoku, Katowicach, Koszalinie, Lubaczowie, Łodzi, Płocku, Przemyślu, Siedlcach, Gnieźnie, Gorzowie, Włocławku i Gdyni. Uległy natomiast likwidacji oddziały w Malborku i Szczytnie, których dokumentację i zadania przejął oddział w Olsztynie. Teren działania niektórych oddziałów miejskich rozszerzono na całą diecezję, czemu poprzednio sprzeciwiały się władze państwowe³⁷.

Oceniając okres działalności TP KUL tylko do 1975 r., należy stwierdzić, że położyło ono ogromne zasługi dla materialnego bytu uczelni, jak również wsparło wyższą uczelnię katolicką w starciu z systemem komunistycznym. W latach powojennych, stanowiąc duchowe zaplecze dla KUL-u, przyczyniało się do rekrutowania nowych studentów, a następnie wspierało ich finansowo. Z powodu tej działalności Towarzystwo stało się celem działań zarówno aparatu bezpieczeństwa, jak i administracji wyznaniowej, dążących do ograniczenia jego zasięgu i roli. Pomimo to w określonych statutem ramach Towarzystwo prowadziło działalność informacyjną i kulturalną.

W historii Towarzystwa szczególnie zapisał się stan wojenny ogłoszony 13 grudnia 1981 r. Rozporządzeniem wojewody lubelskiego z 16 grudnia 1981 r. zawieszono działalność biura Zarządu Głównego w Lublinie, jak i wszystkich istniejących oddziałów. Towarzystwo i jego majątek przejął w zarząd rektor prof. Mieczysław A. Krąpiec OP, a w terenie prezesi poszczególnych oddziałów. Rektor odwołał się od decyzji wojewody i uzyskał uchylenie decyzji już 10 lutego 1982 r. 29 września 1990 r. na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa Przyjaciół KUL uchwalono nowy statut, przygotowany przez uprzednio powołaną komisję. Zawierał on m.in. zmiany dotyczące członkostwa i otwierał możliwość działalności gospodarczej. W 1990 r. oddziały TP KUL istniały w: Białymstoku, Bielsku-Bia-

³⁷ J. PERSZON, *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, s. 783.

łej, Bydgoszczy, Chorzowie, Częstochowie, Gdańsku, Gdyni, Gnieźnie, Gorzowie, Koszalinie, Lubaczowie, Lublinie, Łomży, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Płocku, Poznaniu, Przemyśle, Rzeszowie, Siedlcach, Szczecinie, Tarnowie, Warszawie, Włocławku i we Wrocławiu³⁸.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W WARSZAWIE
sygn. 0648/88, 1585/22939
- ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ, ODDZIAŁ W BIAŁYMSTOKU
sygn. 045/1112
- ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ, ODDZIAŁ W LUBLINIE
sygn. 08/267/1-3
- ARCHIWUM PAŃSTWOWE W BIAŁYMSTOKU
KW PZPR w Białymstoku, sygn. 33/V/23, 33/V/30

KSIĄŻKI I ARTYKUŁY

- Antoni Słomkowski – ksiądz profesor z grupy niezłomnych, rektor KUL, więziony, usunięty na trwałe z uniwersytetu, <https://lustronauki.wordpress.com/2010/01/16/antoni-slomkowski/> (dostęp: 10 II 2017).
- CZUMA A., *Polonia Amerykańska dla Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, <http://www.niedziela.pl/artukul/24734/nd/> (dostęp: 11 X 2016).
- GAJDA P., *Likwidacja oddziału TP KUL w Tarnowie*, http://www.kul.pl/z-dziejow-tp-kul-historia-pewnej-kontroli,art_48891.html (dostęp: 10 XII 2016).
- KUL obchodził jubileusz 95-lecia działalności, <http://niedziela.pl/artukul/7114/KUL-obchodzil-jubileusz-95-lecia> (dostęp: 10 XI 2016).
- PERSZON J., *Przyjaciele KUL – Michał Zembrzuski OSSPE*, „Przegląd Uniwersytecki” 1995, <http://tpkul.pl/przyjaciele-kul-michal-zembrzuski-osspe/> (dostęp: 1 III 2017).
- PERSZON J., *Towarzystwo Przyjaciół KUL*, w: *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994, s. 782-786.
- Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 1996 ([http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/20989/Słownik_biograficzny_miasta_Lublina_T2.pdf](http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/20989/Slownik_biograficzny_miasta_Lublina_T2.pdf)).
- Towarzystwo Przyjaciół KUL*, <https://tpkul.pl/> (dostęp: 10 XI 2016).
- Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół KUL, http://www.kul.pl/zarząd-główny-towarzystwa-przyjaciół-kul,art_11201.html (dostęp: 10 XI 2016).
- ZIÓLEK J., *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1992*, w: *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994, s. 31-55.

³⁸ Tamże.

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO I JEGO FUNKCJONOWANIE W POWOJENNYCH REALIACH

Streszczenie

Założone w 1922 r. Towarzystwo Przyjaciół KUL (wpisane do rejestru stowarzyszeń 1 grudnia) w celu „szerzenia idei wyższych szkół katolickich i niesienia pomocy KUL” przyczyniło się do włączenia osób świeckich do pracy na rzecz utrzymania i pogłębiania kultury religijnej. Powstałe w okresie II Rzeczypospolitej Towarzystwo, skupiające początkowo przede wszystkim absolwentów, w okresie powojennym stało się jedyną organizacją społeczną o charakterze masowym wspierającą Kościół rzymskokatolicki w Polsce. Wraz z upływem czasu rosło zainteresowanie aparatu bezpieczeństwa działalnością uczelni i związanego z nią Towarzystwa. Kulminacyjnym momentem ingerencji władz komunistycznych w życie KUL-u i związanego z nim Towarzystwa stało się aresztowanie 1 kwietnia 1952 r. rektora uczelni ks. Antoniego Słomkowskiego. Organizując tygodnie kultury chrześcijańskiej, sesje i sympozja, Towarzystwo Przyjaciół KUL przyczyniło się do intelektualnego pogłębiania katolicyzmu, stanowiąc jednocześnie przeciwwagę dla brutalnej ekspansji komunizmu w Polsce. Zarówno w tym okresie, jak i później jeden z najważniejszych problemów związanych z funkcjonowaniem KUL-u stanowiły finanse. Dzięki pracy Towarzystwa przetrwał KUL najcięższe lata.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Przyjaciół KUL; aparat bezpieczeństwa; Kościół w Polsce.

THE SOCIETY OF FRIENDS OF THE CATHOLIC UNIVERSITY IN LUBLIN AND ITS FUNCTIONING IN THE POSTWAR REALITY

Summary

The Society of Friends of the Catholic University in Lublin was set up in 1922 (it was added to the register of associations on 1st December, 1922) in order to propagate the ideas of catholic universities and give support to the Catholic University in Lublin. It caused that secular people were implemented to preserve and intensify the religious culture. The Society was established in the period of the II Rzeczypospolita, it was the association mainly for alumnus but in the period after the war it was the only one organisation of social nature, giving support for the Roman Catholic Church in Poland. In the meantime, the Security apparatus was showing interest of the Society and its activity. The most cumulative moment of interference the communistic authorities into Catholic University in Lublin and the association connected with it was on the 1st April 1952 when the rector of the university priest Antoni Słomkowski was arrested. Different events were organised: weeks of Christian culture, sessions and symposiums; it was done to stop the brutal expansion of communism in Poland. Meanwhile and late, the funds were the main problem connected with functioning the Catholic University in Lublin. Thanks to the working the University in Lublin was able to outlast and continue its activity.

Key words: Society of Friends of the Catholic University in Lublin; security apparatus; Church in Poland.